ნინო აბაკელია

კოსმოლოგიური სიმბოლოები დასავლეთ საქართველოში

ხე, ერთ-ერთი ყველაზე გავრცელებული კოსმოლოგიური სიმბოლო, მრავალფეროვნად და განსხვავებულად ვლინდება სხვადასხვა და ასევე, ერთსა და იმავე კულტურაში. ცნობილია მაგალითები, რომლის მიხედვით კოსმიური ხე ვლინდება, როგორც სამყაროს ხატი/სამყარო (imago mundi), სამყაროს ღერძი (axis mundi), რომელსაც ზეცა ეყრდნობა და რომელიც აერთიანებს სამ კოსმიურ ზონას — ზეცას, მიწას, ქვესკნელს; იგი იმავე დროს კომუნიკაციის საშუალებაცაა დედამიწასა და ზეცას შორის; სხვა ვარიანტები ხაზს უსვამენ სამყაროს პერიოდული რეგენერაციის ფუნქციას და კოსმიური ხის სამყაროს ცენტრის როლს, ან მის შემოქმედებით პოტენციას[1].

სამყაროს კოსმიური ღერძის და ცენტრის იდეა ძალიან ძველია (IV ან III ათასწლეული ჩვენს ერამდე[2]) და ფართოდ გავრცელებულია მთელ მსოფლიოში. სპეციალისტებს იგი დაჰყავთ სამ ძირითად სახესხვაობამდე. ესენია: ხე, ბოძი და მთა[3].

კოსმიური ხის სიმბოლოს ვარიანტები დასავლეთ საქართველოში მრავალია. ყოველი ტიპი, ან ამ სიმბოლოს ნაირსახეობა გარკვეული ინტენსივობითა და სიცხადით ავლენს კოსმიური ხის სიმბოლიზმის სხვადასხვა ასპექტს. შევეხებით მის ყველაზე მნიშვნელოვან ტიპებსა და ფორმებს. ამოსავალი იქნება ხის სიმბოლოს ექსპოზიცია „ჯინიში ორთას" რიტუალში ანუ რიტუალში, რომელიც მიმართულია ცის ღმერთის, ერთ-ერთი (მაგრამ არა ერთადერთი) გამოვლინებასთან — „ჯინიში ორთასთან"[4].

---

[1] Myths, rites, symbols: A Mircea Eliade reader, New York, Evanston, San Francisco, London, 1975, vols. I, II; C o o k, R., The tree of life, London, 1974; Y a r d e n, L., The tree of light, Uppsala, 1972; Д. З е л е н и н, Тотемы-деревья в сказаниях и обрядах европейских народов, М.—Л., 1937, В. Н. Т о п о р о в, «Древо жизни», «Древо мировое» в энциклопедии «Мифы народов мира»; Е г о ж е, О брахмане (к истокам концепции) в сб.: Проблемы истории языков и культуры народов Индии, М., 1974; Вя. В. И в а н о в, Опыт истолкования древнеиндийских ритуальных и мифологических терминов, образованных от aśva — «конь», в сб. «Проблемы истории языков и культуры народов Индии», М., 1974.

[2] C o o k, R., დასახ. ნაშრომი, 1974.

[3] [illegible], თბ., 1983.

[4] C o o k, R., დასახ. ნაშრომი, 1974; [illegible], თბ., 1979.

[5] ნ. ა ბ ა კ ე ლ ი ა, ცის თაყვანისცემის ელემენტები საქართველოში (ღვთაება „ჯინი ორთა"), „მაცნე", ისტორიის სერია..., № 2, 1983.

აღნიშნული რიტუალი ტარდებოდა ზაფხულში. ლოცვას [illegible] ასრულებდა ოჯახის უფროსი (მამაკაცი) ტყეში, ხეების ქვეშ. მას სახლიდან მოჰქონდა დანა, შუშა, წყალი, ცეცხლი, ორი მჭადის კვერი და ერთი [illegible], რომელსაც ტყავს ბუმბულიანად და ფრთებიანად აძრობდა და ჰკიდებდა [illegible] ხეზე, რაც შეიძლება მაღლა. ლოცვის ჩატარების შემდეგ ოჯახის უფროსი ლხინობდა ვაჟიშვილებს, თუკი ჰყავდა; ისინი ერთად წვავდნენ მამალს და შემდეგ შეექცეოდნენ. თუ ერთი წლის მანძილზე მეხი მოკლავდა ცხოველს, ეს მიეწერებოდა „ჟინიში ორთას" რისხვას[6].

რიტუალში მკაფიოდ გამოიხატა კონსეკრირებული ხე და მასზე შეწირული ფრინველი (კერძოდ, მამალი), ხოლო, როგორც ცნობილია, ხე და ფრინველი კოსმოლოგიური სიმბოლოებია.

მამლის კოსმოლოგიური სიმბოლური მნიშვნელობა სხვა რიტუალებიდანაც ჩანს, რომელიც დასავლეთ საქართველოში იყო გავრცელებული. მაგ., ლეჩხუმში დაცულ შობის რიტუალში. ამ დღეს ძალიან ადრე დგებოდნენ, ცხვებოდა სამი ტაბლა (რიტუალური პური). გათენებამდე ოჯახის უფროსი ქალი და კაცი დაიჭერდნენ ორ ყვინჩილას, რომელთაგან ერთს „საანგელოზო" ერქვა[7]. „საანგელოზო" მამალს ბავშვებს შემოავლებდნენ თავზე ე. წ. „ბატონი ანგელოზებისათვის", მეორე მამალს — ხარებს, რომ მთაში დაცული ყოფილიყვნენ ნადირისაგან. ბავშვებზე შემოვლებული მამალი, ე. ი. „საანგელოზო", ჭიშკარზე უნდა დაეკლათ აუცილებლად, ხარებზე შემოვლებული — სახლში. „საანგელოზოს" რიტუალსა და ლოცვას ოჯახის უფროსი ქალი ასრულებდა. „საანგელოზოს" თავ-ფეხს, კუჭს და ფილტვებს მლოცავი შეჭამდა და თან მაგიურ ფორმულას იტყოდა: „ღმერთო, როგორც ამ ქათმის კუჭი და ფილტვი ავაშორეთ, ისე აშორე გრიპი, ხველა და სხვა..." „საანგელოზოს" ძვლები არ უნდა გადაეყარათ, ცეცხლში უნდა დაეწვათ, რომ არაფერი „უწმინდური" არ მიეკარებოდა[8]. ანალოგიური რიტუალი დასტურდება რაჭაშიც[9].

ჩვენი ყურადღება მიიპყრო მამლის დაკვლის წესმა ჭიშკარზე, რომელსაც ადგილობრივი მცხოვრებლები მკაცრად და ზუსტად იცავენ და გარკვეულადაც იაზრებენ მას: „ჭიშკარზე მამალს კლავენ იმისათვის, რომ კაცი არ მოეჭალოს შემომსვლელი ჭიშკარისათ": „ანგელოზი რომ ჩამოივლის, დაკლული უნდა იყოსო"; „ანგელოზი რომ ჩამოივლის, სისხლი უნდა დაინახოსო"; „საჩიდი რომ არ შემოვიდესო": „ჩამოივლის იესო ქრისტე და, ვის ჭიშკარზეც სისხლს ვერ დაინახავს, მას დასწყევლისო"...[10].

ჭიშკარზე მამლის დაკვლის, ერთი შეხედვით, უცნაური წესი გასაგები ხდება და იხსნება მეორე რიტუალით, რომელიც დაკავშირებული იყო მიცვალებულის კულტთან და მიზნად ისახავდა გარდაცვლილ წინაპრებთან ურთიერთობის უზრუნველყოფას. მხედველობაში გვაქვს ლეჩხუმში „სულის გადაბრძანების" სახელით ცნობილი რიტუალი, რომელიც სრულდებოდა „ნათლისღების ხუთშაბათს", ე. ი. ნათლისღების შემდეგ პირველ ხუთშაბათს. ეწყობოდა სპეციალური ვახშამი, ან, სხვაგვარად რომ ვთქვათ, სუფრას გააკეთებდნენ

---

[6] Н. Кобалия. Из мифической Колхиды. «Сборник материалов по описанию местностей и племен Кавказа» (СМОМПК), т. 32, 1903, с. 114.

[7] 1984 წლის ლეჩხუმის ეთნოგრაფიული ექსპედიციის საველე დღიურები.

[8] 1984 წლის ლეჩხუმის ექსპედიციის დღიურები.

[9] 1983 წლის რაჭის ეთნოგრაფიული ექსპედიციის დღიურები.

[10] 1984 წლის ლეჩხუმის ეთნოგრაფიული ექსპედიციის დღიურები.

და „გადაუღლიცავდნენ ჭიშკარს". ადგილობრივთა რწმენით, ამ დღეს „მიცვალე-ბა და ცოცხალმა" ერთად უნდა ჭამოს. გარდაცვლილთათვის იდგმებოდა სუფ-რები[11]. ვახშმის შემდეგ იღებდნენ ერთ კვერს, ერთ ჭიქა ღვინოს, ერთ ნაჭ-ერ ხორცს და გაემართებოდნენ ჭიშკრისაკენ, გზადაგზა ღვინოს [illegible] და თან იძახდნენ: „წამობრძანდით, წამობრძანდითო". ცარიელ ჭიქას ჭიშკარ-თან დადგამდნენ, კვერს და ხორცს დაადებდნენ და უკან არ მოიხედავდნენ — „სული არ მომეწიოსო" — ისე დაბრუნდებოდნენ სახლში. ადგილობრივთა სიტყვებით, „ერთი წლის მანძილზე გაკეთებული საკერძები აქ მოიყრიდა თავს და გადაბრძანება ხდებოდა". ეს წესი ანალოგიურია მიცვალებულთა მოსაგონარი სვანური ჩვეულებისა, რომელიც სანთლიდებოდ სრულდებოდა (უფრო ზუსტად 5 იანვრიდან პირველი კვირის ორშაბათამდე) და „ლიფანალის" სახელითაა ცნობილი[12]. სვანეთში, ისევე როგორც ლეჩხუმში, ამ დროს ხდე-ბოდა მიცვალებულის სულების დალოცვა და მათი გაცილება ეზოს გარეთ[13]. სამეგრელოში ამის ნაირსახეობას უნდა წარმოადგენდეს „გალენიში ორთას", ან, მ. მაკალათიას[14] განმარტებით, „მიცვალებულთა სულთა" ძალის მიმართ შესრულებული რიტუალი, რომელიც განსაკუთრებული საიდუმლოებით გა-მოირჩეოდა. რიტუალის შემსრულებელი მამაკაცი უხილავ სტუმრებს, მიცვა-ლებულთა სულებს, საქონლის სადგომში ქედმოხრილი ემსახურებოდა და ლოცავდა[15].

ახალი წლის მითოურ-რელიგიური სცენარი გულისხმობს მიცვალებულთა დაბრუნებას, სტუმრობას ცოცხლებთან. მსგავსი შეხედულებები ცნობილი იყო სხვა ხალხებისთვისაც (კლასიკური საბერძნეთი, ძველი გერმანელები და სხვა-ნი)[16], ხოლო ამგვარი სტუმრობა „იმიერიდან" „ამიერში"[17], ე. ი. საიქიოდან სააქაოში უკავშირდება საცხოვრებლის კოსმოლოგიურ სიმბოლიზმს[18].

როგორც ცნობილია, ძველი საცხოვრებელი წარმოადგენდა სივრცეს, რომე-ლიც შემოზღუდული იყო და ეს ჩაკეტილი სივრცე (რომელიც შეიძლება ყო-

---

[11] სუფრები ანალოგიური სვანეთში მიცვალებულთათვის „ლიფანალის" დღეებში [illegible] საჭიროებისათვის იხ. გ. ჩ ი ტ ა ი ა, სვანური „ლიფანალი", „საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე". II, ტფ., 1925.

[12] გ. ჩ ი ტ ა ი ა, დასახ. ნაშრომი, 1925; В. В. Б а р д а в е л и д з е, Древнейшие религиозные верования и обрядовое графическое искусство грузинских племен. Тбилиси, 1957; ნ. ჭ ი ჭ ი ნ ა, მიცვალებულის კულტი ლეჩხუმში, „მასალები ლეჩხუმის ეთნოგრაფიული შესწავლისათვის", თბ., 1985.

[13] ძველ „ლიფანალის"//„გადაბრძანების" დროის დასაწყისი საქართველოში მიცვალებულ-თა წესების მიხედვით. მიცვალებულები მოიპატიჟებოდნენ მათთვის შეწირული საქონლის სულებ (სვანეთის მასალებით) იხ. В. В. Б а р д а в е л и д з е. დასახ. ნაშრომი. 1957, გვ. 166.

[14] მ. მ ა კ ა ლ ა თ ი ა, მეგრელთა ეთნოგრაფიული რწმენა-წარმოდგენები სამეგ-რელოში, კრებულში „საქართველო", თბ., 1979.

[15] Н. К о б а л и я, Из мифической Колхиды, СМОМПК, т. 32, 1903.

[16] E l i a d e, M., A history of religious ideas, vol. I. Chicago, 1978.

[17] „იმიერი" საიქიოს სინონიმია ლეჩხუმში.

[18] საცხოვრებლის კოსმოლოგიური სიმბოლიზმის დახასიათება იხ. C h a r a c h i d z é, G., Le Système Religieux de la Géorgie Païenne, Paris, 1968; В. М. Ч и к о в а н и, Структура дома-микрокосма в Мтиулет-Гудамакари (по этнографическим материалам II-ой половины XIX и нач. XX вв.). Душетская научная конференция, посвященная проблеме взаимоотношений между горными и равнинными регионами (Аннотация). Тбилиси, 1984.

ფილიუთ სახლი, სოფელი, დამუშავებელი მიწა და სხვა) აღიქმებოდა ქაოსად, უსამყაროდ. ხოლო სამყაროს „ცენტრად“ ითვლებოდა ადგილი, რომელიც კონცენტრირებული ხდებოდა რიტუალებისა და ლოცვების მეშვეობით. რადგან ამ ადგილებში ხდებოდა კომუნიკაცია ზებუნებრივ არსებებთან[19].

ამგვარად, შემოსაზღვრული სახლი, ნ. ლავონენის განმარტებით, უთვალავი „უსაფრთხოების პერიმეტრს“ წარმოადგენდა. აქედან გამომდინარე კი, ბუნებრივია, დიდი ყურადღება ექცეოდა შესასვლელებს, კარებს, ჭიშკრებს// ბჭეებს, რომლებიც სახლის შიგნით, ჩაკეტილ, პერიმეტრულად დახურულ სივრცეს არღვევდნენ და აღიქმებოდნენ „სამყაროში გასასვლელებად“[20]. ეს უკანასკნელნი აუცილებლის დაცულობას საჭიროებდნენ და მასში არასასურველი, არაადამიანური ძალების შეღწევა. ამიტომ იყო, რომ მრავალი ხალხის ყოფაში შესასვლელებს უდიდესი ყურადღება ექცეოდა და უკეთდებოდა სხვადასხვაგვარი დამცველი საშუალება. გავიხსენოთ დასავლეთ საქართველოში დღემდე ხეთმაგვარი უძრავად მოტანილი მწვანე ბლის ტოტი, ეკალი, ბაძგარი, რომელიც ჭიშკრებზე კიდდება, რადგან ამ დღეს განსაკუთრებული ხიფათია მოსალოდნელი; კარებზე ცხენის თავის, ნალის, ნამეხარი ქვის დაკიდების ჩვევა და სხვა გარკვეული რწმენის ამსახველი. [illegible] ამგვარი საშუალებები ზღურბლს იცავენ ავი თვალისგან, ავი ძალისაგან და სხვა[21].

მოტანილ „სულის გადაბრძანების“ რიტუალში ჭიშკარი არის ცენტრი კონტაქტისა „გარესა“ და „შინას“ შორის (გავიხსენოთ, რომ კარიბჭეს ხშირად სიკვდილს უკავშირებდნენ), სადაც ფოკუსირდება რიტუალი, რომელიც გარანტიას აძლევდა ადგილობრივთ, რომ ეს გასასვლელი ერთი წლის მანძილზე დაცული იქნებოდა არასასურველი ძალების შეღწევისაგან.

მამლის კოსმოლოგიური როლი აგრეთვე ჩანს მშობიარობასთან დაკავშირებულ წეს-ჩვეულებებში, კერძოდ „ნერჩის გათოხვამის“ — „ნერჩის გამოლოცვის“//„ფეხის გამოლოცვის“ სახელით ცნობილ რიტუალში. სამეგრელოში ამ რიტუალს უძღვებოდა უფროსი ბებიაქალი. მელოგინე ქალისათვის ცხვებოდა ოთხი კვერი, რომელსაც ზემოდან დაადებდნენ მამლის თავს. მას ბებია დაბალ სკამზე დასვამდა, აიღებდა მამლის თავიან კვერს, მელოგინეს ფეხებში სამჯერ გამოუტარებდა და თან ლოცულობდა. ქალებს, რომლებიც მშობიარობას ესწრებოდნენ, უნდა გაემეორებინათ ეს ლოცვა. აღნიშნული წესი ყველას უნდა შეესრულებინა, წინააღმდეგ შემთხვევაში, ბავშვი უხეირო იქნებოდა[22]. აღნიშნული რიტუალი იმერეთში „ფეხის გამოლოცვის“, გურიაში (რომელიც რაჭველებშიც სახეცვლილია) — „მიწის გაჭრების“, „ნერჩის მოვლების“ და „ლოგინის ადების“ სახელებით დასტურდება[23].

---

19 Eliade. M., დასახ. ნაშრომი.

20 Н. А. Лавонен. Функциональная роль порога в фольклоре и верованиях карел. в сборнике: «Фольклор и этнография». Л., 1984.

21 1978 წლის სამეგრელოს მასალები; 1983 წლის რაჭის ეთნოგრაფიული ექსპედიციის მასალები; 1984 წლის ლეჩხუმის ეთნოგრაფიული ექსპედიციის საველე მასალები.

22 ს. მაკალათია, სამეგრელოს ისტორია და ეთნოგრაფია, თბ., 1941.

23 Т. Маналадзе, Народные обычаи и поверья гурийцев, СМОМПК. 17, Отд. II, стр. 64, 95, 96; გ. ჩიტაია, [illegible], [illegible] 1927 წ. (ხელნაწერი); ს. [illegible] 1936 [illegible].

სვანეთში მამალი „სულების გამოხსნის“ („ქვინი ლიტბეს“) რიტუალში (ე. ი. არაბუნებრივი სიკვდილით, უბედური შემთხვევით გარდაცვლილთა სულების დაბრუნების, მიყვანის რიტუალში) ფიგურირებს. ამ დროს ჭირისუფლები მიდიოდნენ უბედური შემთხვევის ადგილას ჩანგით და მამლით. ადგილზე მისულნი ტირილს იწყებდნენ და სულს შინ დაბრუნებას სთხოვდნენ. უკან ძალიან ნელა მოდიოდნენ, წინ ჩანგზე დამკვრელი მიუძღოდა. თუ სიმები კარგად ჟღერდებოდა, ეს იმის ნიშანი იყო, რომ სული თან მიჰყვებოდათ. რაც მამლის დაყივლებასაც უნდა დაემოწმებინა[24].

მამალი, აგრეთვე, ჩანს „რთველის ჩალოცვის“ რიტუალში იმერეთში, რაჭაში, სამეგრელოში, რომელიც მომავალი წლის მოსავლისათვის სრულდებოდა[25]. ასევე, ვაზის კულტთან, ქვევრის თავთან და მარანთანაც (ღია ტიპის მარანთანაც) დაკავშირებული საკრალური ხის მითოლოგიური სახე. იაგუნდის მარანში ამოსული ალვის ხე და მასზე მჯდომი ბულბული დეტალურად განიხილა ვ. ბარდაველიძემ და იგი განსაზღვრა, როგორც სიცოცხლის ხის ერთ-ერთი ვარიანტი[26]. სიცოცხლის ხის ნაირსახეობადაა, ასევე, მიჩნეული „ბატონების მისართმევი ხე“, რომელიც წარმოადგენდა აყვავებული ხის ტოტს, მორთულს სხვადასხვა ფერის ბაფთებით, ხილით, წითელი კვერცხებით, ფრინველების შეღებილი გამოსახულებებით და სხვა[27].

საკრალური ხის სიმბოლო, გამოხატული „ბატონების მისართმევი ხის ტოტის“ სახით, ცოცხლდება ლეჩხუმში დადასტურებულ რიტუალში, ე. წ. „სახვამლობი კაკალთან“. ხვამლობა, რომელიც, ჩვენი საველე მასალის მიხედვით, ქრისტიანულ სულთმოფენობას ესადაგება, მოძრავი დღესასწაული იყო და ამ დღეს ყველა ასრულებდა ლოცვას[28]. სახლში „დააბრუნებდნენ“ ტაბლას და ნიგვზის ხის ქვეშ გაშლიდნენ. სახვამლობი ნიგვზის ხეები („სახვამლობი კაკლები“) იყო ცალკეული ოჯახის, უბნის, გვარის, სოფლის, რომელიც უმრავლეს შემთხვევაში შეწირული იყო ხველა-სახადისათვის[*]. ლეჩხუმში დასტურდება გვარები, რომელთაც სახადისათვის შეწირული ჰქონდათ უქმეები. მაგ.: ს. სურმუშში გიორგობიანებს ჰქონდათ სალოცავი ხე — თუთა, რომელზეც მთელი გვარი ლოცულობდა. ამ გვარს „შეწირული“ ჰქონდა ბარბალობა. ბარბალობა, ქრისტიანული კალენდრით, შობის მარხვაში მოდის და ამ მარხვას მოსახლეობა მკაცრად იცავს. მთხრობელთა გადმოცემით, ამ დღეს მხოლოდ გიორგობიანების ოჯახში იკვლებოდა ქათამი, გოჭი. აღნიშნული გვარი თავს

---

[24] თავისუფალი სვანი. სვანების სოფელი, გაზ. „დროება“, 1886, № 116, 118; [illegible], ქართველი ხალხის მეურნეობრივი კულტურის ისტორიიდან, თბ., 1961, გვ. 106—167; ჯ. გიორგაძე, [illegible] კულტურის [illegible], „[illegible]“, № 34, 1976.

[25] ნ. თოფურია, ქართველი ხალხის სამეურნეო ყოფის ისტორიიდან, თბ., 1984.

[26] В. В. Бардавелидзе, დასახ. ნაშრომი. 1957 წ. გვ. 84—93.

[27] В. В. Бардавелидзе, დასახ. ნაშრომი. 1957, გვ. 84—93; ი. სურგულაძე, დასახ. ნაშრომი. 1983 წ. სიცოცხლის ხის, როგორც ცნების, შესახებ არსებობს განსხვავებული მოსაზრებაც, [illegible] იხ. Genge, H., Zum „Lebensbaum“ in den Keilschriftkulturen, „Acta Orientalia“, XXXIII, 1971, 231—334.

[28] „სახვამლობასთან“ დაკავშირებით უფრო დაწვრილებით იხ. ა. [illegible], [illegible] ლეჩხუმში, „მასალები ლეჩხუმის ეთნოგრაფიული შესწავლისათვის“, თბ., 1985 წ.

[*] [illegible] მასალა [illegible] შეწირულ ხეებზე [illegible] ქართლის ყოფაში. იხ. ი. [illegible] 1947—49 წწ. ქართლის ეთნოგრაფიული ექსპედიციის მასალა.

ურიდა კონკრეტულ ადგილას, სილოცავ ხესთან და ლოცვას [illegible] ქეიფობდა. მთელ სოფელში ბარბალობას „მარტო ეს კვირა იმსხვერპლებოდა[illegible]გან შეწირული მხოლოდ მათგან იყო".

ყველასათვის საყვარელი „სახვამლობი" რიტუალი [illegible] „სახვამლობი" კაკლის ხის ქვეშ. ლოცულობდა ოჯახის უფროსი ქალი, რომელიც აანთებდა ერთ სანთელს, ამ დღისათვის სპეციალურად დაკლულ და შემწვარ წიწილის შემოავლებდა თავზე კაკლის ხის ქვეშ მოყვანილ ბავშვებს და დალოცავდა მათ. ტაბლასა (ე. ი. ნიგვზიან პურს) და წიწილას მლოცველი იქვე შეჭამდა[29].

სიცოცხლის ხის სიმბოლოთა რიცხვში სპეციალისტებს შეჰყავთ საქორწილო რიტუალებში გავრცელებული „მაშხალა" ან „ჩიჩილაკი", „ჯვარის პური" და „კარაბჩა"[30]. „მაშხალა" და „ჩიჩილაკი" ხისაგან დამზადებული, მრავალტოტიანი ხის ფორმის საგანია, რომელზეც ჩამოკიდებულია ხილი, ჩურჩხელები, ყვავილები, პურის ცომისაგან გამოძერწილი ცხოველთა და ადამიანთა ფიგურები, აგრეთვე მთლიანად მოხარშული ქათამი, რომელსაც თავზე ბუმბული აქვს დატოვებული. გამომცხვარი ზოომორფული ფიგურებით იყო შემკული ჯვარის ფორმის ე. წ. ჯვარის პური, რომელსაც აგრეთვე ნეფე-დედოფალს მიართმევდნენ. ი. სურგულაძე ყურადღებას ამახვილებს ჩიჩილაკზე თავზე ბუმბულშერჩენილი ქათმის ჩამოკიდების წესზე, რომელიც, მისი აზრით, იმეორებს ჩიჩილაკზე გამეტებული ბავშვის ჩამოკიდების ჩვეულებას, რომელსაც აგრეთვე ფრთებსა და ბოლოებზე უტოვებდნენ ბუმბულს[31]. მკვლევრის აზრით, ორივე შემთხვევაში რიტუალურმა საგანმა და მოქმედებამ შეინახა მითში დაცული ღვთაებრივი ხის სახე, რომელზედაც ფრინველები სხედან.

სიცოცხლის ხის ვარიანტების (ჩიჩილაკისა და ჩიჩილდონის) დაქვავებული, სტატიკური სიმბოლოები (მასზე დაკიდებული ბავშვითა და მოხარშული ქათმით, შესაბამისად, ჩვენი აზრით, ცოცხლდება და დინამიკური ხდება ლეჩხუმურ „ლინიში ორთას" რიტუალში.

ჩიჩილაკში, როგორც სიცოცხლის ხის სიმბოლოში, ასევე საინტერესო და საყურადღებოა ორი უმნიშვნელოვანესი გამოსახულება, რომელთაც [illegible]. Ficus religiosa-ს კლასიკურ მოდელს ემსგავსება[32]. რელიგიების ისტორიიდან ცნობილია მაგალითები, როდესაც საკრალურ ხეზე ჰკიდებდნენ არამარტო შეწირულ ფრინველს (ან მის ტყავს), არამედ საერთოდ სამსხვერპლო ცხოველის ტყავს. მაგალითად, ხეთურ მასალებში დამოწმებულია ხეზე ცხვრის ტყავის დაკიდების წესი (თელეფინუს მითი). იგივე ჩვეულებაა აღწერილი არგონავტების მითშიც. ტყავის ხეზე დაკიდება ფართოდ იყო გავრცელებული კავკასიის ხალხებში, რომლის მიკვლევა თანამედროვე ყოფაშიცაა შესაძლებელი. ალბათ, ამავე წარმოდგენებს ეხმიანება მგლის ტყავის კოშზე დაკიდების და ჩამოტარების რიტუალი, რომელიც თავის დროზე ვ. ბარდაველიძის მიერ იქნა აღწერილი[33].

---

[29] 1984 წლის ლეჩხუმის ეთნოგრაფიული ექსპედიციის მასალა.

[30] ვ. ითონიშვილი, ქართველ მთიელთა საქორწინო ურთიერთობის ისტორიიდან, თბ., 1960, გვ. 275—280; ი. სურგულაძე, დასახ. ნაშრომი, 1983.

[31] ი. სურგულაძე, ქართული ხალხური ორნამენტის სიმბოლიკა, თბ., 1983.

[32] Вяч. Вс. Иванов, Опыт истолкования древнеиндийских ритуальных и мифологических терминов, образованных от aśva—«конь», в сб.: «Проблемы истории языков и культуры народов Индии». М., 1974.

[33] В. В. Бардавелидзе, დასახ. ნაშრომი. 1957 წ. გვ. 37—33.

ზემოთ თქმული შეიძლება შეჯამდეს შემდეგნაირად:

აღნიშნული რიტუალები კლასიფიცირდება დროის, ადგილისა და სივრ-ცის მიხედვით. თითოეულ მათგანს ჰქონდა კონკრეტული მიზანი; შესაბამისად მსხვერპლი ეწირებოდა ღვთაებას, რომელიც განსაზღვრული იყო [illegible] ეპითეტით და რიტუალის შესრულების ადგილით.

„ქინძში ორთას" მიმართ შესრულებული რიტუალი ლოკალიზირდება ტყე-ში და მიმართული კონკრეტული მიზნისაკენ — მეხის თავიდან ასაცილებ-ლად და საქონლის გადასარჩენად.

• შობას შესრულებული რიტუალი — „სამგელოზის" დაკვლა ჭიშკარზე — ასევე პრაგმატული ხასიათისა იყო და ტარდებოდა „ბატონებისათვის" თავის შესაწყნარებლად, სახლის თავიდან ასაცილებლად.

„სულის გადაბრძანების" რიტუალი, შესრულების ადგილის მიხედვით ასევე დაკავშირებული ჭიშკართან, გამიზნული იყო მიცვალებულთა გულის მოსაგებად, რომელთაც, როგორც ცნობილია, ადგილობრივთა შეხედულებით შეეძლოთ ავად ან კარგად ემოქმედათ ცოცხლებზე.

„ნერჩის გამოლოცვის" რიტუალი სრულდებოდა მომავალში ჯალაბიანის ნა-ყოფიერების უზრუნველსაყოფად. ერთ შემთხვევაში „მიწის გაძღომის"//„გა-ჭერების" მიზნით, სხვა შემთხვევაში, რომ მიწის ღვთაებას არაფერი ევნო ბავშვისათვის.

„სულის გამოხსნის" რიტუალი ლოკალიზირდება მდინარის პირას.

რთველის რიტუალი ვენახში სრულდება მომავალი წლის უხვი მოსავ-ლის გარანტიისათვის.

რიტუალის შესრულების ადგილები ანუ „ცენტრები" ერთმანეთს უპი-რისპირდება სივრცის ორეული კლასიფიკაციის პრინციპით, რომელიც შესა-ბამისად, საფუძვლად უდევს მსხვერპლშეწირვის რიტუალს და დაიყვანება სქე-მამდე: ვერტიკალურ ღერძზე — ზედა ანუ „ქინძების სამყარო". შუა სამ-ყარო — სადაც მსხვერპლშეწირვა ლოკალიზდება, ანუ ადამიანთა სამყარო. მიწისქვეშა ანუ „თოლიანი ნერჩის" სამყარო. ჰორიზონტალურ ჭრილში ერთ-მანეთს უპირისპირდება ადამიანთა სოციალურად მოწესრიგებული სამყარო, ე. ი. „შინა" უპირისპირდება „გარე", „გალენიშის" სამყაროს.

იმის გამო, რომ შეწირული ფრინველის (ამ კონკრეტულ შემთხვევაში, მამლის) სიმბოლო ერთ შემთხვევაში დაკავშირებულია „ქინძების სამყაროს-თან", მეორე შემთხვევაში „გალენიშთან" (მიცვალებულთა კულტთან), სხვა შემთხვევაში „ნერჩთან" — იგი შეიძლება, კოსმიურ ხესთან ერთად, დანახულ იქნას გარკვეულ რიტმში და ბუნების სიცოცხლის, სიკვდილისა და აღდგომა-ბადების კოსმოლოგიურ ციკლში.

Н. К. АБАКЕЛИЯ

КОСМОЛОГИЧЕСКИЕ СИМВОЛЫ В ЗАПАДНОЙ ГРУЗИИ

Резюме

В статье показана космологическая значимость символов сакрального дерева и птицы в Западной Грузии.

В одном случае символ птицы (в частности петуха) связан с царством верховных божеств (божество «Жиниши Орта»), в другом — с потусторонним светом, следовательно, с культом мертвых; в-третьем —

с подземным царством (божество «Нерчи»). Но в Западной Грузии также распространен обычай вешания шкур жертвенных животных вообще на священных деревьях, так что наряду с жертвенной птицей на верхушке дерева, встречаются например шкуры жертвенных баранов. Этот обычай был широко распространен на Кавказе и находит аналоги с традициями древних культур.

Исходя из этого, птица (также как и шкура жертвенного животного вообще) вместе с сакральным деревом, которое фактически моделирует весь воспринимаемый мир, рассматривается в определенном ритме и включается в космологический вечно-возвращающийся цикл жизни—смерти—возрождения.